

РЕГІОНАЛЬНІ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 577.4:528

Володимир БАРАНОВСЬКИЙ, Н. ЧАЙЩИНА,
Алла ЧЕРНІКОВА, Петро ШИЩЕНКО

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природних геосистем України. Відбувалися структурні деформації народного господарства, за яких перевага надавалася розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості.

Тому нинішній стан використання території України характеризується значними диспропорціями, зокрема: надзвичайно високим, економічно та екологічно необґрунтованим рівнем господарського (передусім землеробського) освоєння території; нераціональним розміщенням виробничих та житлових територій; малою часткою територій природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення; територіальною невідповідністю розміщення водоемних виробництв місцевим водним ресурсам тощо. Внаслідок цього територія України відзначається надмірним техногенним навантаженням на природне середовище, високим ступенем його забруднення та природно-техногенної небезпеки.

Тому необхідна нова модель суспільного розвитку, яка базується на одержанні максимально можливої економічної вигоди при обов'язковому збереженні динамічної рівноваги геосистем, що досягається не перевищенням техногенним навантаженням гранично-допустимої межі стійкості природного середовища і збереженням балансу між соціально-економічними та природними їх складовими. Таким чином, рівновага і збалансованість повинні знаходитись в основі сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку регіонів України.

Така модель розвитку має чітко виражений еколого-географічний зміст, обумовлений: інтегральним і системним підходом до вивчення основних взаємодіючих компонентів території — господарства, населення і природного середовища; територіальністю, що допускає вивчення збалансованості з урахуванням територіальних розходжень у природі — населенні — господарстві і відповідного територіального поділу праці; комплексністю як основною закономірністю у територіальній організації суспільства.

Географічність моделі передбачає також створення і розробку відповідних територіальних показників, систем індикаторів, які б дозволяли досить точно і коректно аналізувати та досліджувати суть всіх процесів та взаємозв'язків, котрі в сукупності визначають параметри розвитку суспільства і його життєдіяльності в природі та ступінь "збалансованості" зазначеного розвитку.

До таких показників можна віднести *інтегральний еколого-економічний потенціал території*, який характеризує ступінь екологічної рівноваги в інтегративній геосистемі «суспільство-природа» і можливість її виконувати виробничу, антропоєкологічну, естетичну та інші функції. Низький еколого-економічний потенціал створює погіршені екологічні умови життєдіяльності населення.

Аналіз і оцінювання названого потенціалу території ми виконали в межах природно-сільськогосподарських районів за формулою [1]: $K_{зб} = E + P + C - T$, де $K_{зб}$ — еколого-економічний потенціал території, E — природно-екологічний потенціал, P — природно-ресурсний потенціал, C — потенціал стійкості природних ландшафтів, T — величина техногенного навантаження на природне середовище. На основі еколого-географічних досліджень створено серію карт, які відтворюють складові еколого-економічного потенціалу України. Це карти оцінки техногенного навантаження на природне середовище, яке складається з показників соціально-економічної освоєності території і забрудненості природного середовища (атмосферного повітря, природних вод і ґрунтів); стійкості природного середовища і його складових до техногенного навантаження; природно-екологічного та природно-ресурсного потенціалів території; інтегральної оцінки еколого-економічного потенціалу території України. На основі оцінки еколого-економічного потенціалу проведено нами еколого-економічне зонування території України.

Дослідження за аналогічною методикою дали можливість проаналізувати територіальні відмін-

ності в рівнях збалансованості розвитку в країні, встановити причини, які порушують збалансованість розвитку її регіонів (див. основну карту). Серед групи областей з нижче середнього рівнем збалансованості розвитку слід відзначити поліські області, центральні райони Полтавської, Донецької, Луганської, Кіровоградської, Вінницької, Харківської, Черкаської областей, а низьким — північні території Волинської, Рівненської, Чернігівської та Сумської областей. Зазначені області сьогодні потребують особливо значних структурних змін у виробництві з врахуванням екологічних вимог, використання і охорони природних ресурсів, особливої уваги вимагає соціальна сфера тощо. Вище середнього та високим рівнем збалансованості характеризуються західні області України, серед яких виділяються Івано-Франківська та Закарпатська.

Отже, виділені регіони України характеризуються певним рівнем збалансованості еколого-економічних проблем, які є важливою передумовою переходу регіону на модель гармонійного розвитку природи і суспільства.

До інших чинників такого розвитку можна віднести:

- вигідне геополітичне розташування в центрі Європи, на перетині комунікаційних зв'язків "захід - схід" та "північ - південь"; достатньо сприятливі природно-кліматичні умови; наявність територій з природним станом ландшафтів; якісний стан та висока продуктивність земельних угідь; значні запаси мінеральних ресурсів; розвинутий інтелектуальний та науково-технічний потенціал; потужна багатогалузева виробнича база; розвинута мережа населених пунктів; наявність територій з високим потенціалом соціально-економічного розвитку; наявна інженерно-транспортна інфраструктура та значна її щільність; унікальний історико-культурний, туристичний та рекреаційний потенціали; формування єдиної територіальної системи національної екологічної мережі тощо.

В числі основних напрямків досягнення збалансованого розвитку України є - вдосконалення територіальної організації суспільства та його взаємодії з природою. На основі досягнення збалансованого і узгодженого розвитку окремих регіонів України потрібно усунути існуючі диспропорції в рівнях соціально-економічного розвитку території країни загалом, забезпечити її комплексний розвиток на основі стратегічних пріоритетів.. До останніх можна віднести [2]:

- *в економічній сфері:* утвердження механізмів, які мають забезпечити надійні гарантії не лише остаточної стабілізації економіки, а й утворення необхідних передумов її прискореного зростання; опанування та послуговування новітніми методами управління, як головним чинником економічного розвитку (зміна моделі виробництва і споживання); здійснення активної аграрної політики; зміцнення економічних передумов для глибокої перебудови соціальної сфери; забезпечення сталого ресурсозберігаючого економічного зростання, створення конкурентоспроможної ринкової економіки; поліпшення структури національної економіки на основі інноваційної моделі розвитку; інтеграція в європейські структури та світову економічну систему;

- *в соціальній сфері:* зростання інтелектуального потенціалу нації, інтенсивний розвиток освіти, особливо екологічних знань; запобігання збіднінню населення шляхом перебудови соціальної сфери, реформування системи оплати праці, скорочення безробіття, вдосконалення механізмів надання державної соціальної допомоги, запровадження системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; поліпшення становища дітей, молоді, жінок, сім'ї; здійснення скоординованих кроків, спрямованих на поліпшення охорони здоров'я населення, подовження тривалості життя та зниження смертності; зміцнення позицій середнього класу; подолання бідності та підвищення рівня життя громадян України;

- *в екологічній сфері:* гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та навколишнього середовища, зведення до мінімуму негативного впливу наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС та небезпеки інших АЕС; поліпшення екологічного стану річок України, зокрема басейну Дніпра, та якості питної води; стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону та інших територій; будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану; формування збалансованої системи природокористування та екологізації технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті; зменшення техногенного навантаження на природні екосистеми; збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідної справи, покращення екологічного стану агроландшафтів

Виконання зазначених стратегічних пріоритетів полягає в реалізації чітко окресленого курсу на

впровадження принципів збалансованого розвитку через глибокі структурні зміни та поглиблення курсу ринкових реформ, через активну і послідовну екологічну та соціальну політику. Для цього в Україні підготовлено Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.) на 2003-2015 роки, яка схвалена Національною комісією сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України.

Виконання завдань Програми стане важливою складовою стратегічного плану переходу України до сталого розвитку та інтеграції в європейське і світове співтовариство. Для досягнення основної мети й виконання завдань Програми передбачається сформуванню науково-методичне та організаційно-інституційне забезпечення впровадження засад збалансованого розвитку.

Реалізація Програми забезпечить комплексний системний підхід при формуванні державної політики України, яка ґрунтуватиметься на принципах збалансованого розвитку і буде зорієнтована на забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, створення безпечних умов життя людини та відновлення навколишнього середовища.

В разі успішного виконання основних завдань Програми очікується зменшення масштабів бідності, підвищення рівня життя та забезпечення продуктивної зайнятості населення, стабілізація соціального становища в державі та злагоди в суспільстві, підвищення енергоефективності виробничих процесів, кардинальна структурна перебудова економіки, технологічне переоснащення виробництва, розвиток наукоємних галузей, збільшення використання відновлюваних джерел енергії, відтворення і підтримання екологічної рівноваги на території України.

Впровадження принципів збалансованого розвитку має здійснюватися на основі виконання цієї Програми з урахуванням інших державних, галузевих, регіональних та місцевих програм у межах коштів, передбачених в Державному, обласних та місцевих бюджетах, а також за рахунок коштів господарських суб'єктів усіх форм власності.

Література:

1. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 252 с.
2. Національна доповідь України: про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. – К., 2003. – 127 с.

Summary:

The question of steady development is very urgent for Ukraine, which experiences a deep ecology-economic crisis the technique of research of a level of stability of territory on a basis estimation of its(her) ecology-economic potential is offered which is realized within the limits of natural-agricultural areas of Ukraine. By results of research is created a series of cards, which characterizes structure of ecology-economic potential of Ukraine. It is cards of an estimation technological of loading on natural environment (Wednesday), stability of natural environment (Wednesday) and its(her) components to technological to loading; natural-ecological and natural-resource potentials; an integrated estimation of ecology-economic potential of territory of Ukraine. On the basis of an estimation of ecology-economic potential executed ecology-economic zoning of territory of Ukraine.

The research on this technique has enabled to analyse territorial differences in levels of equation and to offer measures on their optimization.

УДК 911.52:551.312.2(477.83)

Наталя БЛАЖКО

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕЗВОЛОЖЕНИХ ЛАНДШАФТНИХ СИСТЕМ ЛЬВІВЩИНИ

Постановка проблеми. Під перезволоженими ландшафтними системами (ПЛС) ми розуміємо торфовища, болотні масиви, заболочені, підтоплені землі, а також території, що в минулому були болотом чи заболоченою ділянкою, і в результаті використання людиною втратили властивості цих природних систем. Болото – це надлишково-зволожена ділянка суходолу, яка має шар торфу не менше 0,3 м. При меншій потужності торфу або його відсутності надлишково-зволожені території називають заболоченими землями. У торфовищах потужність торфу повинна бути достатньою для промислового використання [2, с.191]. Протягом усього періоду дослідження ПЛС особлива увага приділялась болотним масивам і торфовищам. Саме тому в статті переважно йтиме мова про ці складові ПЛС.

Українські болота ще здавна привертати увагу дослідників. Вивчення ПЛС у межах Львівської